

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Legal survivals: A study on the continuity of Polish private law after 1989

Mańko, R.T.

Publication date

2014

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Mańko, R. T. (2014). *Legal survivals: A study on the continuity of Polish private law after 1989*.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Samenvatting

De onderzoeksvraag van deze dissertatie luidt als volgt: ‘Onder welke omstandigheden kunnen juridische instellingen blijven voortbestaan onder een politiek en sociaaleconomisch systeem wanneer zij zijn geïntroduceerd onder een eerder politiek en sociaaleconomisch systeem (met als doel functies te vervullen die specifiek waren voor dit eerdere systeem) maar niet verwijderd werden uit de rechtsorde als gevolg van een systeemtransformatie?’ Bij het beantwoorden van deze algemene vraag maakt deze dissertatie gebruik van een analyse van een selectie van juridische overblijfselen (*legal survivals*) aanwezig in Poolse privaatrecht na 1989. Onder ‘privaatrecht’ wordt hier zowel het materiële- als het procesrecht verstaan.

Deze dissertatie is gebaseerd op de aanname dat Polen na 1989, en vooral het Poolse privaatrecht, een casus is die nader onderzoek waard is op het gebied van continuïteit en verandering in het recht onder omstandigheden van fundamentele sociaaleconomische en politieke verandering. De Poolse economische, sociale, politieke en juridische geschiedenis van de afgelopen 100 jaar is gekenmerkt door plotselinge en fundamentele veranderingen, waardoor voorbeelden van continuïteit, dat wil zeggen overblijfselen van een eerdere periode ondanks een sterke onderbrekende trend, van waarde kunnen zijn voor onderzoek.

Na de Tweede Wereldoorlog werd Polen overheerst door de invloed van de Sovjet-Unie. Deze overheersing heeft grote gevolgen gehad voor het politieke, sociale, economische en juridische systeem. Bedrijven in kernsectoren in de economie werden genationaliseerd en de economie werd centraal vanuit de overheid geleid. Dit bestuursstelsel, ‘reëel bestaand socialisme’ (*actually existing socialism*), had een grote invloed op het Poolse privaatrecht. Het privaatrecht in Polen in deze periode van reëel bestaand socialisme, bestaande uit het in 1964 in werking getreden Burgerlijk Wetboek en het Burgerlijk Wetboek voor Procesrecht, bestond uit een combinatie van Westerse en Sovjet elementen.

De sociaaleconomische en politieke omwenteling van reëel bestaand socialisme naar democratie en een markteconomie in 1989 heeft een enorme invloed gehad op het privaatrecht en de meeste juridische instellingen typisch voor het voorgaande regime werden verwijderd, wat leidde tot een scherpe juridische discontinuïteit. Desalniettemin bleven enkele juridische instellingen – hier aangeduid als ‘juridische overblijfselen’ – voortbestaan. Acht van de meest bekende voorbeelden van deze juridische overblijfselen zijn in deze dissertatie geanalyseerd om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag. Deze bestaan uit: twee standaarden (algemene clausules): (1) de ‘beginselen van het sociale leven’ (*zasady współzycia społecznego*) en (2) ‘sociaaleconomische bestemming’ (*społeczno-gospodarcze przeznaczenie*); twee eigendomsrechten: (3) het ‘recht van een coöperative-lid op een appartement’ (*spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu*) en (4) het ‘oneindige vruchtgebruik’ (*prawo użytkowania wieczystego*); een standaardcontract, (5) het overeenkomst voor de levering van agrarische goederen (*umowa kontraktacji*); en drie instellingen onder het burgerlijk procesrecht: (6) de procesbevoegdheid van de officier van justitie

(*prokurator*) in civiele procedures; (7) het recht van de Procureur-Generaal (*Prokurator Generalny*) en de Ombudsman (*Rzecznik Praw Obywatelskich*) om uitspraken met kracht van gewijsde aan te vechten; en (8) prejudiciële verwijzingen naar het Hoogerechtshof (*Sąd Najwyższy*) in civiele zaken.

Een gedetailleerde analyse van de sociale functie van deze acht juridische overblijfselen heeft laten zien dat een deel hun oude functies volledig heeft behouden (de beginselen van het sociale leven en prejudiciële verwijzingen), een ander deel een deel van de oude functies heeft behouden (sociaaleconomische bestemming, de procesbevoegdheid van de officier van justitie, het recht van de Procureur-Generaal en de Ombudsman om uitspraken met kracht van gewijsde aan te vechten), en weer een ander deel gedeeltelijk de oude functies heeft behouden maar ook nieuwe functies erbij kreeg (het oneindige vruchtgebruik, het recht van een coöperatie-lid op een appartement en het overeenkomst voor de levering van agrarische goederen). Hieruit kan worden geconcludeerd dat het juridische voortbestaan afhangt van zijn functionaliteit in het nieuwe systeem. Een juridische instelling moet op enigerlei wijze nuttig zijn voor het nieuwe systeem, anders wordt het overbodig en wordt het expliciet afgeschaft of blijft het sluimerend voortbestaan in wetgeving zonder enige praktische betekenis.

Een bijkomend vraagstuk in deze dissertatie is het bestaan van een verband tussen de juridische vorm van een juridisch overblijfsel en het mechanisme van zijn voortbestaan. Voor dit vraagstuk zijn de juridische vormen onderverdeeld in drie groepen: (1) standaarden (de beginselen van het sociale leven, sociaaleconomische bestemming); (2) bevoegdheidsregels (de procesbevoegdheid van de officier van justitie in civiele procedures, het recht van de Procureur-Generaal en de Ombudsman om uitspraken met kracht van gewijsde aan te vechten, prejudiciële verwijzingen naar het Hoogerechtshof in civiele zaken), en (3) regelclusters (het oneindige vruchtgebruik, het recht van een coöperatie-lid op een appartement en de overeenkomst voor de levering van agrarische goederen).

De uitkomst van dit onderzoek over het verband tussen de juridische vorm van een juridisch overblijfsel en het mechanisme van zijn voortbestaan zijn als volgt. Standaarden behoeften geen aanpassingen. De sociale functie van de onderzochte standaarden veranderde niet vanuit het perspectief van civiele rechtsvoering (het microsociale niveau). Desalniettemin waren er veranderingen op macroniveau. Tijdens de socialistische periode waren deze clausules gericht op het veiligstellen van het publieke belang binnen het privaatrecht. Deze functie verdween na het wegvallen van het socialisme. Echter, deze veranderingen op macroniveau vereisten geen aanpassingen aan het juridische raamwerk, en de veranderingen konden ad hoc plaatsvinden. In het algemeen kan daarom geconcludeerd worden dat de aanpassingen van de sociale functie van de standaard geen aanpassingen behoeften van het juridische raamwerk zelf. De aanpassingen konden worden volbracht in de juridische praktijk.

Met betrekking tot de bevoegdheidsregels zijn de micro-sociale functies behouden gebleven van alle drie de juridische overblijfselen, maar hebben zich wijzigingen voorgedaan op macro-sociaal niveau ten aanzien van het recht van de Procureur-Generaal en de Ombudsman om uitspraken met kracht van gewijsde aan te vechten. Er waren geen wijzigingen ten aanzien van de prejudiciële verwijzingsprocedure. Voor twee juridische overblijfselen (de positie van de officier van justitie in civiele procedures en de prejudiciële verwijzingsprocedure) waren geen grote aanpassingen nodig om te kunnen voortbestaan. Dit is anders voor het recht van de Procureur-Generaal en de Ombudsman om uitspraken met kracht van gewijsde aan te vechten. Dit was echter vooral te wijten aan het feit dat het oorspronkelijke juridische raamwerk was afgeschaft samen met het mechanisme voor bijzondere herzieningen (*rewizja nadzwyczajna*), en een nieuw juridisch raamwerk binnen het cassatie-mechanisme (*kasacja*) in het leven is geroepen. In het algemeen kan worden gesteld dat de bevoegdheidsregels overkomst vertonen met standaarden ten aanzien van duurzaamheidsmechanismen in zover dat een verandering van de sociale functie van een bevoegdheidsregel niet noodzakelijk is (zoals in het geval van de prejudiciële verwijzingsprocedure), waardoor vanaf het begin af aan geen aanpassingen noodzakelijk zijn van het juridische raamwerk.

Ten aanzien van regelclusters die eigendomsrechten reguleren (het recht van een coöperative-lid op een appartement en het oneindige vruchtgebruik) of overeenkomsten bepalen (de overeenkomst voor de levering van agrarische goederen), kan uit het onderzoek worden afgeleid dat er een verschil is vergeleken met standaarden en bevoegdheidsregels ten aanzien van hun duurzaamheidsmechanismen. Bij alle drie regelclusters bestudeerd in deze dissertatie werd hun originele micro-sociale functie gehandhaafd, maar hun macro-sociale functie niet meer voortgezet en aanvullende micro-sociale functies aangenomen. Om dit mogelijk te maken moest het juridische raamwerk expliciet worden aangepast, anders dan bij standaarden en bevoegdheidsregels waar deze aanpassingen niet noodzakelijk waren. De noodzakelijke aanpassingen voor het voortbestaan van regelclusters waren vanuit tekstueel oogpunt ofwel gering (de overeenkomst voor de levering van agrarische goederen), klein (het oneindige vruchtgebruik) of vergaand (het recht van een coöperative-lid op een appartement). Desalniettemin werd, ondanks deze aanpassingen, in alle drie de gevallen het kenmerkende karakter van de juridische instelling behouden, waardoor men kan spreken over juridische overblijfselen.

Samenvattend kan worden gesteld dat bij een vergelijking van de verschillende vormen van juridische overblijfselen (op basis van hun juridische raamwerk) dat hoewel zij hun functionaliteit ten aanzien van het nieuwe sociaaleconomische systeem met elkaar gemeenschappelijk hebben, deze functionaliteit op verschillende manieren wordt bereikt. In het geval van bevoegdheidsregels en standaarden komt de aanpassing voor zover nodig tot stand bij de toepassing en aanpassing van de regels in de praktijk en niet door aanpassing van de wetgeving zelf. De aanpassing zijn meer een verantwoordelijkheid van rechters en aanklagers zonder dat de wetgever betrokken is. In het geval van regelclusters (eigendomsrecht en contractrecht) zijn de aanpassingen

het gevolg van wetswijzigingen door het parlement of door uitspraken van het Hooggerechtshof waarbij regelgeving in strijd werd verklaard met de markteconomie (het recht van een coöperatie-lid op een appartement).

Het antwoord, gebaseerd op de analyse van de acht juridische overblijfselen in Pools recht na 1989, op de onderzoeksvraag gesteld in deze dissertatie is dan ook als volgt: *'Het voortbestaan van juridische overblijfselen na een systematische transformatie is afhankelijk van de functionaliteit van de juridische instelling ten aanzien van het nieuwe sociaaleconomische systeem.'* Deze functionaliteit is deels het gevolg dat een deel van de oude functies van de instelling nuttig zijn na de transformatie, alsmede dat de instelling nieuwe functies aanneemt. De manier waarop een juridisch overblijfsel zijn functionaliteit verandert (het duurzaamheidsmechanisme) verschilt, afhankelijk van de juridische vorm van dit overblijfsel. Standaarden (algemene clausules) en bevoegdheidsregels, vooral in zeer abstracte vorm en flexibele vorm met betrekking tot hun inhoud, zijn in staat om relatief eenvoudig nieuwe functies op te nemen, juist door hun inhoudelijke neutraliteit. In tegenstelling daarop vereisen regelclusters omdat zij doordrongen zijn met inhoud expliciete wetswijzigingen om hun oude functies te kunnen laten vervangen door nieuwe functies. Hierdoor hangt hun duurzaamheid meer af van de tekst zelf, terwijl bevoegdheidsregels en standaarden makkelijker kunnen blijven voortbestaan dan regelclusters die doordat zij doordrongen zijn met inhoud meer verstrekkende wijzigingen vereisen, over het algemeen door de wetgever en soms door het Constitutioneel Hof (*Trybunał Konstytucyjny*).

Translated by Laurens Ankersmit